

временных условиях подобный подход наполняется новым звучанием как основа мира и созидания.

Список использованных источников

1. Аристотель. Никомахова этика // Аристотель. Сочинения: В 4-х т. Т. 4 / Пер. с древнегреч. – М.: Мысль, 1983. – 830 с.

Філасофія ненасілля

Лойка А. І.

Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь

У натуральнай дынаміцы чалавецтва ёсць канструктыўны бок свету і стварэння (дабра), і ёсць дэструктыўны бок зла. Гэта дэструктыўны бок разбурэння сродкамі вайны. Нягледзячы на разумныя лічбавыя тэхналогіі, чалавецтва знаходзіцца ў натуральным працэсе супрацьстаяння добра злу. Асноўнымі філасофскімі падставамі добра (свету і стварэння) з'яўляюцца гуманізм, негвалт, талерантнасць. Дабро не можа быць безабаронным, паколькі зло паводзіць сябе агрэсіўна і амаральна.

Асноўнымі механізмамі самаабароны добра (міру і стварэння) з'яўляюцца права і гатовасць даць адпор агрэсару. Права супрацьстаіць унутранаму злу, прадстаўленаму крымінальнай злачыннасцю і тэрарызмам. Узброеныя Сілы дзяржавы супрацьстаяць знешнім пагрозам агрэсіі. Каб у патэнцыйнага агрэсара не было ўяўлення аб слабасці добра, дзяржава выкарыстоўвае рычагі дыпламатычнага ўздзеяння. Яно абапіраецца на каштоўнасці нацыянальнага адзінства, а таксама сяброўства з брацкімі дзяржавамі ў ваенна-палітычнай сферы.

Адным з першых у філасофскай традыцыі Беларусі канцэпцыю гуманізму сфармуляваў М. Гусоўскі ў паэме “Песня пра зубра”. Ён сфармуляваў канцэпцыю гуманізму як канцэпцыю нацыянальнай бяспекі. Пры аналізе ўмоў нацыянальнай бяспекі ён выявіў важны аргумент, звязаны з наяўнасцю моцнай дзяржаўнай улады, заснаванай на натуральным праве. Пры наяўнасці

такой магчымая эфектыўная барацьба са злом, прадстаўленым карупцыяй у асяроддзі чыноўнікаў. Сімвалам нацыянальнай сілы і міралюбнасці М. Гусоўскі абраў выяву зубра [1]. Гэтая жывёла не з'яўляецца агрэсіўнай.

Яно толькі абараняецца, калі на яго нападаюць з мэтай яго забіць. Гэта вельмі падобна да беларусаў. За ўсю гісторыю гэты народ не ажыццяўляў агрэсію ў дачыненні да суседніх народаў. Наадварот, еўрапейскія народы імкнуліся заваяваць тэрыторыю Беларусі. Падобныя мэты пераследвалі літоўцы, немцы, палякі, французы і шведы.

Асаблівы акцэнт М. Гусоўскі робіць на народнае адзінства. Ён асуджае ўнутраныя звады, паколькі яны робяць дзяржаву ўразлівай перад знешнімі пагрозамі. Такім чынам, гуманізм народа не азначае яго ваенна-палітычную слабасць і не адмяняе яго здольнасць супрацьстаяць розным праявам зла.

Адной з мадыфікацый зла з'яўляецца гвалт. Яно можа мець крымінальны аспект, калі забойца пазбаўляе жыцця канкрэтнага чалавека ці наносіць яму цяжкія цялесныя пашкоджанні. Гвалт таксама мае форму генацыду. Гэта калі на падставе ідэалогіі расізму і фашызму пэўны народ фізічна знішчаецца і асімілюецца пад стандарты расавай ідэалогіі. Прыклад такога масавага гвалту дала другая сусветная вайна. Асноўным ініцыятарам гвалту над народамі Еўропы была фашысцкая Германія і ідэалогіі гвалту, якія прытрымліваліся, палітычныя рэжымы Іспаніі і Італіі. Асобай жорсткасцю адзначаліся акупацыйныя войскі фашысцкай Германіі.

Для ажыццяўлення карных аперацый на тэрыторыі СССР нямецкім камандаваннем вербаваліся савецкія ваеннапалонныя з ліку ўкраінцаў і татараў. Частка з іх насіла нямецкую форму. Яшчэ адна частка складала асноўны кантынгент паліцэйскіх карных падраздзяленняў. Яны ажыццяўлялі службу ў цывільным адзенні са спецыяльнымі знакамі іх прыналежнасці да паліцыі. На тэрыторыі Беларусі асноўнай падставай для масавага знішчэння фашыстамі мірнага насельніцтва была тэза нацыстаў аб іх непрыманні да яўрэяў, а таксама карныя мерапрыемствы па знішчэнні жыхароў беларускіх вёсак, якія падазраваліся ў супрацоўніцтве з партызанамі.

У рамках чалавеканенавісніцкай праграмы нацыстаў, якая прадугледжвала масавае знішчэнне яўрэйскага насельніцтва, на тэрыторыі Беларусі практычна ва ўсіх гарадах і мястэчках былі створаны гета. Этнічнае яўрэйскае насельніцтва складала значную частку гарадскога насельніцтва БССР. Халакост стаў трагедыяй больш за мільён яўрэйскіх сем'яў. У невялікіх гарадах колькасць расстраляных яўрэйскіх сем'яў дасягала трох-пяці тысяч чалавек. У межах Мінска было створана гета, а на ўсходзе горада чацвёрты па велічыні ў Еўропе канцэнтрацыйны лагер.

Маладая беларуская дзяржава стварыла на тэрыторыі былога канцэнтрацыйнага лагера мемарыял памяці аб загінуўшых тут прадстаўніках яўрэйскіх абшчын Аўстрыі і Германіі, а таксама савецкіх ваеннапалонных. Гэта памяць аб сотнях тысяч закатаваных людзей. На стадыі стварэння мемарыяла памяці і ў яго адкрыцці ўдзел бралі прадстаўнікі студэнцкіх маладзёжных арганізацый Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта. Яны таксама штогод прымаюць удзел у памятных мерапрыемствах на тэрыторыі мемарыяльнага комплексу "Хатынь".

Генацыд беларускага народа быў абумоўлены планами А. Гітлера расавай чысткі насельніцтва ўсходняй Еўропы з мэтай засялення гэтай тэрыторыі этнічнымі немцамі і лаяльнымі ім этнічнымі групамі. У рамках гэтага плана тэрыторыя БССР была зведзена да мінімуму. Паўднёвыя тэрыторыі былі перададзены калабарацыяністам Украіны. Заходнія тэрыторыі ўвайшлі ў склад Усходняй Прусіі. Паўночна-заходнія тэрыторыі апынуліся пад кантролем калабарацыяністаў Літвы і Латвіі.

Усходняя частка тэрыторыі БССР знаходзілася ў непасрэдным падпарадкаванні нямецкай арміі "Цэнтр". Насельніцтва гэтай тэрыторыі, у тым ліку дзеці, выкарыстоўвалася ў донарскіх мэтах. З гэтай мэтай быў створаны дзіцячы канцэнтрацыйны лагер у Чырвоным Берэзе, недалёка ад Жлобіна. Сетка тыфозных прыфрантавых канцэнтрацыйных лагераў была створана ў гомельскім рэгіёне. Зняволеныя выкарыстоўваліся як жывы шчыт і як ас-

ноўны інструмент заражэння байцоў Савецкай Арміі цяжкімі віруснымі захворваннямі.

Факт наяўнасці такіх канцэнтрацыйных лагераў сведчыць аб генацыдзе беларускага народа і аб тым, што ў такіх злачынстваў былі выканаўцы. Нацисты і калабарацыяністы настолькі былі ўпэўнены ў беспакаранасці, што дастаткова падрабязна фатаграфавалі свае злачынствы, рабілі кіназдымку вешання партызан, падпольшчыкаў і мірнага насельніцтва, спальвання жыхароў вёсак. У кадры ёсць яны самі.

Цяжкасці расследавання злачынстваў супраць беларускага народа заключаюцца ў тым, што многія архіўныя матэрыялы аказаліся за межамі Рэспублікі Беларусь і не ўсе дзяржавы гатовы прадаставіць доступ да гэтых архіўных матэрыялаў пад маркай розных прычын.

Гвалт у форме генацыду можа ўзлаваць народ на народ, які спарадзіў агрэсара ці працягвае культываваць тэрытарыяльныя прэтэнзіі да ранейшай акупацыі краіны. У гісторыі чалавецтва такі прыклад быў, калі суседнія дзяржавы Блізкага Усходу, якія падвяргаліся жорсткаму гвалту такой дзяржавы як Асірыя, цалкам яе знішчылі, а асірыйцы сталі этнічнай меншасцю. У Еўропе Германія і Польшча не раз здзяйснялі ваенны гвалт над беларусамі, але саюзнае войска Беларусі і Расіі (СССР), якое спыняла гвалт гэтых дзяржаў, не ставіла за мэту ліквідацыі дзяржаўнасці немцаў і палякаў. Пасля паражэння ў другой сусветнай вайне Германія існавала ў дзяржаўных мадыфікацыях ФРГ і ГДР. Цяпер дзяржаўнасць немцаў прадстаўляе ФРГ.

Армія фашысцкай Германіі 1 верасня 1939 г. ліквідавала дзяржаўнасць Польшчы. З актыўным удзелам СССР, адной з саюзных рэспублік якога была БССР, у 1945 г. была адноўлена дзяржаўнасць Польшчы пад назвай Польскай Народнай Рэспублікі. Гэтай дзяржаве былі перададзены тэрыторыі Усходняй і Заходняй Прусіі, а таксама Беластоцкая вобласць БССР. Польская дзяржава цягам стагоддзяў ажыццяўляла стратэгію асіміляцыі беларусаў.

Сучасная палітычная эліта Польшчы лічыць тэрыторыю Беларусі часова страчанай тэрыторыяй усходніх крэсаў. Польская дзяржава ініцыявала

блакіраванне пунктаў пропуску на граніцы, і засяродзіла значны воінскі кантынгент каля граніц Беларусі. Падобнай стратэгіі прытрымліваецца літоўская дзяржава, якая выстаўляе пастаянныя прэтэнзіі да беларускай дзяржавы і практычна поўнасьцю блакіравала транзіт беларускіх тавараў да партоў Балтыйскага мора. У адказ на недружалюбныя дзеянні Рэспубліка Беларусь увяла сяброўскія дзеянні ў выглядзе бязвізавага рэжыму для грамадзян Польшчы і Літвы. Так на практыцы рэалізуецца прынцып негвалту.

Як маральная ідэя негвалт культывуецца шмат стагоддзяў. Як асабісты выбар, як самаахвярны выклік несправядлівасці яно заўсёды было доляй падзвіжнікаў. У гісторыі грамадства ненасілле выяўлялася ў непраціўленні, хоць часта ўспрымалася ўсяго толькі як увасабленне пакоры, пасіўнасці, слабасці. У дваццатым стагоддзі негвалт стала вядома як масавая сацыяльная практыка – як стратэгія і тэхніка сацыяльна-палітычнай барацьбы, дазволы канфліктаў і пасярэдніцтва, грамадзянскага (неваеннага) супраціву агрэсару.

Нараўне з заканадаўчай адменай рабства, фарміраваннем грамадзянскай супольнасці і інстытуцыянальным замацаваннем палітычных свабод і правоў чалавека распаўсюджванне негвалту як сацыяльнай практыкі з'яўляецца адным з найбольш значных маральных здзяйсненняў чалавецтва.

Па тэзісах вучэння Льва Талстога, І. А. Ільін развіваў традыцыю ў рускай думцы, якая ідзе ад Ф. М. Дастаеўскага і В. С. Салаўёва [2]. Каханне азначае негвалт. Але і каханне не азначае адмовы ад такіх формаў уздзеяння на чалавека, як прымус і спыненне. Акрамя кахання негвалт як сацыяльна-маральны вопыт сугучны і іншым сацыяльным практыкам. У параўнанні з імі і ў адрозненне ад іх можна лепш зразумець парадак негвалту.

Па адной з асацыяцый ненасілле суадносіцца з ідэяй свету і трактуецца як прымірэнне і прымірэнне. Вайна і пераходны ў крываваыя сутыкненні грамадзянскі ці міжнацыянальны разлад з'яўляюцца асяроддзем масавага гвалту. Але практычна адсутнасць вайны, перамір'е, суіснаванне яшчэ не вычэрпваюць усяго зместу негвалту, калі не разумець пад гвалтам толькі фізічнае

прыгнечанне чалавека. Міратворчасць, пацыфізм прадстаўляюць тыя прынцыпы дзейнасці, якія сцвярджаюць свет без зброі.

Міратворчасць супрацьстаіць не столькі сіле, хоць сіле таксама, колькі варожасці як настроі думак і жыццёвай устаноўцы. Як паказвае і гістарычны, і сучасны вопыт, пакора як непрымяненне ваеннай сілы цалкам можа спалучацца з непрымірымасцю ў ідэалогіі, палітыцы і гэтаксама ўзаемных адносін.

Ідэя негвалту ўтрымлівае ў сабе важны імператыўны момант – патрабаванне або дэкларацыю адмовы ад прымянення няправай сілы, але таксама і пераадоленне такой сітуацыі, у якой магчымы прымяненне сілы, канфрантацыя, недавер. У суаднесенні негвалту са светам змяшчаецца спалучэнне гэтай ідэі з ідэяй права. Негвалт зыходзіць з усталявання захавання грамадзянскага міру, а значыць, прававога стану грамадства, бо прававы стан ёсць абавязковая ўмова грамадзянскага міру.

Ненасіллі прадстаўляе адзін з важных інструментаў грамадзянскай супольнасці. Прававыя інстытуты грамадзянскай супольнасці выконваюць важную функцыю безасабовага калектыўнага міратворца, пасярэдніка і арбітра ў канфліктных сітуацыях рознага ўзроўню і характару. Важным з'яўляецца пытанне аб суаднесінах у негвалце нарматыўных і прагматычных аспектаў: Разуменне негвалту як маральнага прынцыпу нярэдка натыкаецца на скепсіс. Крытыкі выказваюць аргументы.

Тыя, хто прывык да думкі аб канструктыўнай ролі гвалту ў гісторыі, указваюць на тое, што негвалт не адпавядае рэаліям грамадства, вытканага з прыватных і канкуруючых інтарэсаў, і ў якім дзяржава трымаецца на сіле. А ідэя негвалту разглядаецца як форма палітычнага ўтапізму. Ідэя негвалту сустракае і маралізатарскую крытыку як выраз абстрактнага гуманізму.

Прыхільнікаў негвалту папракаюць у метафізічным адрыве мэт ад сродкаў і этычнай абсалютызацыі сродкаў. Галоўнае ж абвінавачанне заключаецца ў тым, што прыхільнікі негвалту сваёй пасіўнасцю і непраціўленнем патураюць злу.

Мараль задае пэўны стандарт (ідэал) узаемаадносін паміж людзьмі. Гэты стандарт арыентуе чалавека на братэрскае яднанне і міласэрнае каханне ў стаўленні да іншых. Па логіцы маральнага мыслення, адзіна дзейсным і не-супярэчным уласным мэтам сродкам змены несправядлівага свету можа быць змена чалавекам самога сябе, добрыя адносіны да людзей і паслядоўнае не-прыманне зла. Асноўная задача, якую ставіць мараль перад чалавекам, заключаецца ў тым, каб у першую чаргу самому адпавядаць гэтаму маральнаму ідэалу. У вучэнні аб негвалце логіка маралі канвертуецца ў логіку масавага сацыяльнага дзеяння. Гэтым і арыгінальная этыка негвалту.

У сваёй прыкладной частцы яна ўяўляе сабой метады сацыяльна-практычных дзеянняў па канструктыўным вырашэнні ўзнікаючых у грамадстве праблем знешняй і ўнутранай уласцівасці. Этыка негвалту задае ідэйную аснову для дадатку маральных прынцыпаў да сацыяльнай практыкі і маральнага забеспячэння намаганняў па пераўтварэнні грамадскага жыцця, прадуктыўнаму сацыяльнаму ўзаемадзеянню паміж людзьмі, якія маюць розныя інтарэсы і прытрымліваюцца розных поглядаў. У гэтым складаецца яе неперыходзячае значэнне.

М. Гандзі нейкі час разумеў негвалт-ахімсу галоўным чынам як барацьбу, у якой не прымяняецца фізічная сіла. Нярэдка прыводзяць вядомыя словы М. Гандзі аб тым, што ахімса не азначае пасіўнасці. У барацьбе пераважней негвалт. У кантэксце гэтых разваг прыводзяцца такія важныя аргументы, што негвалтоўная барацьба толькі на першы погляд здаецца менш эфектыўнай. Затое несумненна, што яна прыводзіць да значна меншых ахвяр і дазваляе практычна цалкам выключыць нявінныя ахвяры. Дзякуючы паслядоўнаму прымяненню негвалту выбудоўваецца і пашыраецца асабліва родная сацыяльная прастора: сцвярджаючая спакой, правапарадак і чалавечая годнасць. Паслядоўнае ўжыванне негвалту мяркуе не толькі чысціню выкарыстоўваных тэхнічных сродкаў, але і шчырасць намераў.

Як паказаў І. А. Ільін, не ўсякае ўжыванне сілы з'яўляецца ўвасабленнем зла. Але відавочна, што і не ўсякае ўстрыманне ад ужывання фізічнай

сілы і выкарыстанне няўзброеных, грамадзянскіх метадаў дазволу сацыяльных канфліктаў з'яўляецца ўвасабленнем дабра. Асабліва сцё негвалтоўнага вырашэння канфліктаў у тым, што яны зарыентаваны на дасягненне разумення. Нават у супрацьстаянні знешняй агрэсіі прымяненне негвалту заклікана ўзбудзіць у агрэсары эмпатыю, дэмаралізаваць салдат праціўніка, прымусіць іх паверыць у правасць тых, хто супраціўляецца.

Ненасіллі павінна быць напоўнена большым, чым непрымяненне сілы, зместам. І з прагматычнага пункту гледжання, яно бессэнсоўнае, калі працягвае і правакуе супрацьстаянне. У разважанні аб негвалце важна мець на ўвазе, што гаворка ідзе не проста аб этычным прынцыпе, але аб практычным прынцыпе. Каштоўнасая логіка негвалту можа быць выяўлена ў тэарэтычным дыскурсе. Аднак спецыфіка негвалту як сацыяльнай тэхнікі можа быць зразуметая толькі на матэрыяле сацыяльна-палітычнага вопыту.

Да ідэі "непраціўлення" Л. Талстой звярнуўся не адразу [3]. Большую частку жыцця пісьменнік збіраў векавую мудрасць чалавецтва і выдаў унікальныя зборнікі «Думкі мудрых людзей» (1903), «Кола чытання: думкі многіх пісьменнікаў аб праўдзе, жыцці і паводзінах» (1904, 1908), «На кожны дзень; вучэнне аб жыцці, выкладзенае ў выслоўях» (1906, 1910). Філасофія негвалту Л. Талстога, выкладзеная ў артыкуле «Закон гвалту і закон кахання» (1908), прайшла пяць этапаў развіцця. У канцэнтраваным выглядзе філасофія непраціўлення Л. Талстога была сабрана, сістэматызавана і выкладзена сакратаром пісьменніка В. Ф. Булгакавым у складанні «Хрысціянская этыка (сістэматычныя нарысы светапогляду Л. Н. Талстога)».

Список использованных источников

1. Гусовский, Н. Песня о зубре / Н. Гусовский. – Минск: Мастацкая літаратура, 1981 – 148 с.
2. Ильин, В. Н. Мировоззрение графа Льва Николаевича Толстого / В. Н. Ильин. – СПб, 2000. С. 59-60.
3. Принципы ненасилия. – М., 1991. С. 67-70.